

I

До церкви Сен-Сюльпіс його привів гамір; півчі розходились; храм мав от-от зачинитися. Варто було б помолитись, — подумав він, — усе ж краще, ніж поринати у марні мрії в кріслі; але — молитись?! Не відчуваю такого бажання; я зацькований католицизмом, що п'янить мене ароматами ладану й воску, я мовби блукаю довкола культу, до сліз зворушений молитвами, глибоко причарований псалмами та співами. Мені остогидло власне життя, я осоружний сам собі — і все ж я далекий від того, щоб заново розпочинати шлях! Зрештою... зрештою, хоч у каплицях я й відчуваю зворушення, а проте, коли виходжу, знову стаю нечутливим, сухим. Гаразд, — визнав він, підвівшись і пішовши за людьми, яких служба спрямовував до виходу, — моє серце надто тверде, випалене у шлюбах, я вже ні до чого не схильний.

Ж. К. Гюїманс. На шляху

Упродовж тривалих років моєї похмурої юності Гюїманс був мені відданим товаришем та супутником; жодного разу я не засумнівався, не відчув спокуси

залишити його і взятися до іншої теми; а втім, одного червневого вечора 2007 року, після тривалих зволікань та відмовок (яких було навіть більше, ніж дозволяється), перед комісією університету «Париж IV — Сорбонна» я захистив дисертацію на тему «Жорис-Карл Гюїсманс, або Світло в кінці тунелю». І вранці наступного дня (а може, вже й того самого вечора — стверджувати не можу, бо час після захисту провів сам-на-сам із трунком) я збагнув: щойно завершилася частина мого життя — і, можливо, його найкраща частина.

У наших суспільствах (які поки що залишаються західними і соціал-демократичними) така доля чекає на всіх, хто завершує навчання, однак більшість цього не усвідомлює — або ж усвідомлює лише з часом; адже здебільшого люди засліплені жадобою грошей або ж — найпримітивніші з-поміж них, ті, що розвинули в собі шалену схильність до певних продуктів, — звичайнісіньким споживанням (більш помірковані і достойні, які плекають у собі замилювання грошима, цим «невтомним Протеєм»¹, найчастіше опиняються у меншості); ще більше приваблює їх самоствердження, боротьба за звабливе місце у світі, який — сподіваються вони — є конкурентним; а до дій їх підштовхують обожнювані кумири — спортсмени, кутюр'є, творці інтернет-порталів, актори та моделі.

¹ «Цілком природно... любити те, що, достоту невтомний Протей, готове щомиті набути форми одного з наших мінливих бажань та різноманітних потреб...» Так пише про гроші Артур Шопенгавер у есе «Parerga und Paralipomena» (1851). — Тут і далі прим. пер., якщо не вказано інше.

З різних психологічних причин — для дослідження яких не маю ні знань, ні волі — я значною мірою відійшов від усталеної схеми. Першого квітня 1866 року вісімнадцятирічний Жорис-Карл Гюїсманс розпочав кар'єру посадовцем шостого класу у міністерстві внутрішніх справ та конфесій. У 1874 році він власним коштом видав першу збірку своїх поезій у прозі «Вазочка для спецій», відгуків на яку було небагато, зате одна стаття — напрочуд привітна — підписана Теодором де Банвілем. Як бачимо, своє життя Гюїсманс починав досить тихо.

Адміністративне існування чиновника — та й життя взагалі — минало без пригод. Третього вересня 1893 року Гюїсманса нагородили Орденом Почесного легіону за заслуги на державній службі. Раз і назавжди вирішивши всі питання з фінансами і комфортом, у 1898 році він вийшов на пенсію, поставивши крапку в тридцятирічному виконанні статутних обов'язків. Час від часу знаходив сили на написання книжок, які — через століття — дозволяли мені сприймати його як найближчого друга. Про літературу написано чимало — можливо, навіть забагато (як дипломований фахівець у цій галузі, я, переконаний, маю найбільше права про це говорити). При цьому визначити специфіку літератури — головного мистецтва Заходу, що на наших очах доживає останні дні, — не так уже й просто. Музика, як і література, втілює сильне зворушення, емоційний переворот, глибокий смуток або екстаз; живопис, як і література, породжує зачудування, створює новий погляд

на світ. Проте тільки література дарує відчуття доторку до іншої людської особистості в усій її повноті, з усіма вадами й величчю, обмеженістю, ницістю, заялженими думками та забобонами; з усім тим, що зворушує її, зацікавлює, бентежить і викликає у неї огиду. Тільки література дозволяє спілкуватися з небіжчиком, причому ближче й ґрунтовніше, ніж якби ви говорили з другом; адже хоч би якою давньою і глибокою була дружба, більш присутньої розмови, ніж із чистим білим аркушем, коли звертаєшся до незнайомця, — не вийде. Тож, звісна річ, коли мова заходить про літературу, величезного значення набувають вишуканість стилю й музичність фраз; не варто зневажати і глибину міркувань автора та оригінальність його думки; проте автор — це, передусім, людина, присутня у своїх книжках; а як уже він їх пише — добре чи погано — зрештою, не має великого значення, головне — що пише взагалі і що він дійсно присутній у них (дивно, що така простенька умова, на перший погляд аж ніяк не вирішальна, насправді відіграє величезну роль і що цей очевидний, легко встановлюваний факт украй рідко використовують філософи різних напрямків: адже оскільки, в принципі, всі людські істоти існують — якщо не в якісному, то хоча б у кількісному розумінні, — то майже всі вони можуть бути присутніми; проте, коли роздивляєшся їхнє існування на відстані кількох століть, складається інше враження, тож дуже часто, гортаючи сторінки, продиктовані радше духом часу, ніж вільною особистістю, помічаєш вовтузіння вельми

невиразних істот — доволі примарних і анонімних). Тож коли книжка до душі, то це означає, що до душі й сам автор, з яким хочеться познайомитися та проводити час у спілкуванні. Тому не дивно, що сім років, поки тривало написання дисертації, я жив поруч із Гюїсмансом, майже весь час відчуваючи його присутність. Гюїсманс, народившись на вулиці Сюже та проживши життя на вулицях Де-Севр та Месьє, помер на вулиці Сен-Пласид і був похований на цвинтарі Монпарнасу. Зрештою, майже все його життя минуло у межах шостого округу Парижа; так само і професійне життя, що тривало понад тридцять років, оберталось навколо кабінетів міністерства внутрішніх справ і конфесій. Я тоді також мешкав у шостому окрузі у досить холодній вологій кімнаті, а ще й надзвичайно темній, бо вікна виходили на малесеньке подвір'я, подібне до колодязя, — тож світло доводилося вмикати вже зранку. Мене загризали злидні, і, якби довелося відповідати на опитування (що невтомно намагаються «тримати руку на пульсі молоді»), умови свого життя я визначив би як «переважно складні». Однак на ранок після захисту (а може, і того самого вечора) найперше, що спало на думку, було: щойно втрачено щось безцінне, чого вже ніколи не повернути, — свобода. Багато років рештки агонізуючої соціал-демократії дозволяли мені (за допомогою стипендій, системи знижок та різноманітних соціальних привілеїв на кшталт поганенького, але дешевого харчування в університетських їдальнях) присвячувати більшу частину часу обраній мною

діяльності: вільному інтелектуальному відвідуванню свого друга. Як цілком слушно зазначає Андре Бретон, Гюїсмансів гумор є унікальним випадком шляхетного гумору, який спонукає читача, ніби запрошуючи посміятися ще до того, як це зробить автор з його жалісними, моторошними чи кумедними описами. Шляхетністю автора я, певно, скористався краще, ніж будь-який інший читач, отримуючи порції салату з селери під гострим соусом або пюре з тріскою в заглибинах лікарняних металевих таць, що їх університетська їдальня «Бюльє» видавала невдахам відвідувачам (яким явно більше не було куди податися та від яких відмовилися всі пристойні університетські їдальні, — а проте ці бевзі все ж мали студентські квитки, тож позбавити їх харчування видавалося неприйнятним); розмірковуючи ж над епітетами Гюїсманса («журливий сир», «лихий надгробок») та уявляючи, як Гюїсманс їсть із заглибин у майже тюремній металевій таці, я почувався не таким нещасним і менш самотнім.

Проте усе це минуло; якщо точніше — минула юність. Невдовзі (без сумніву, досить швидко) я мусив зануритись у процес облаштування на робочому місці. І це мене аж ніяк не тішило.

Як відомо, філологічні студії не ведуть ні до чого путнього, хіба що найбільш здібні студенти починають кар'єру університетських викладачів — зрештою, йдеться про кумедну ситуацію, коли єдиною метою існування системи є самовідтворення, а рівень відходів

перевищує 95 %. Однак шкідливими назвати ці студії не можна — від них є навіть певна (доволі химерна) користь. Певна річ, дівча, що претендує на посаду продавчині у крамниці «Céline» або «Hermès», перш за все має дбати про зовнішність, проте диплом із сучасної філології може стати додатковою перевагою, яка (в разі браку іншого корисного досвіду) гарантує працедавцеві певну розумову гнучкість, що дозволяє сподіватися на кар'єрне зростання; до того ж виробники предметів розкошів завжди схвально сприймали літературу.

Я, зі свого боку, завжди усвідомлював, що належу до тоненького прошарку «найталановитіших студентів». Дисертація вийшла блискучою, я про це знав і очікував на схвальну оцінку; і все ж був приємно здивований «одноголосним схваленням журі», зокрема коли розгорнув відгук, де мені мало не осанну співали, — адже відтоді я мав усі шанси (за бажання) отримати кваліфікацію старшого викладача. Тож, у цілому, життя — одноманітне і банально передбачуване — тривало далі, аж надто подібне до життєвого шляху Гюїсмана півтора століття тому. Перші роки мого дорослого життя минули в системі освіти; напевно, останні мають минути там само — причому в тому самому закладі (хоча насправді склалося не так: диплом я отримав в Університеті «Париж IV — Сорбонна», а посаду — в Університеті «Париж-III», менш престижному, проте розташованому також у п'ятому окрузі, за кілька сотень метрів від моєї колишньої альма-матер).

Я не мав покликання до викладання, тож навіть через п'ятнадцять років моя кар'єра могла посвідчити хіба про початковий брак хисту. Кілька приватних уроків, що їх я дав, сподіваючись покращити рівень життя, швидко переконали мене, що з моїх вуст даремно переказувати знання, що скільки людей — стільки й способів думання і що жодним чином цю першорядну нерівність не можна не лише усунути, а й зменшити.

Ще одне — певно, найважливіше — припущення: я не любив молоді — і не любив ніколи, навіть тоді, коли міг вважатися одним із її представників. Саме значення слова «молодь» — здавалось мені — вимагало позитивного ставлення до життя, певного бунту, свого роду відчуття зверхності до покоління, яке слід було заступити; а я в собі ніколи нічого подібного не відчував. А втім, замолоду я мав друзів — себто, коли бути точнішим, однокурсників, із якими міг, не відчуваючи огиди, піти на каву чи пиво в перерві між лекціями. Ще більше, ніж друзів, у мене було коханок, чи, як казали тоді (та й потім також), *подружок*, — приблизно одна на рік. Любовні стосунки минали за більш-менш незмінним планом. Вони зароджувались на початку навчального року, коли розподілялися теми письмових робіт, виставлялись оцінки, зрештою, в ході численних ситуацій соціалізації, що загачують студентське життя і зникнення яких на початку професійної кар'єри занурює більшість людських істот у запаморочливу й моторошну самоту. Такі любовні стосунки тривали

упродовж усього навчального року, ночі минали по чергово у помешканні одного з партнерів (утім, переважно в кімнатах дівчат, адже похмура й антигігієнічна обстава мого житла навряд чи була придатна для *вишуканих побачень*), відбувалися незліченні статеві акти (задоволення від яких, сподіваюсь, було взаємним). Наприкінці літніх канікул — тобто на початку нового навчального року — стосунки добігали кінця, майже завжди за бажанням дівчат. Улітку вони переживали *щось надзвичайне* — таке пояснення давала кожна з них, не уточнюючи, що саме; а ті, кого мої почуття турбували менше, виправдовували це тим, що *зустріли когось*. Гаразд — ну то й що? Адже я теж був кимось. З часом ці холодні відмовки видаються мені недостатніми: звісно, вони *когось зустрічали* — із цим важко посперечатися; однак те, що дозволяло їм наділити цю зустріч вагою достатньою, щоб урвати наші стосунки й почати нові, було лише втіленням потужної, але прихованої моделі поведінки — і причому таємниця сили її пояснюється саме прихованістю.

Згідно з усталеною моделлю любовних стосунків, популярною за моєї молодості (а доказів того, буцімто щось значною мірою змінилося, я не бачив), юнаки та юнки після короткого періоду сексуальних поневірянь, що збігався з віком дозрівання, вступали у виняткові любовні стосунки, які цілком відповідали уявленню про зразкову моногамію, і заходились біля ігор не лише сексуальних, а й соціальних (вечірки, вихідні, канікули). Утім, ці стосунки також не були остаточним вибором,